

Domagoj Runje
MILOST NA MILOST

429

Služba Božja 4 | 105.

UVOD

Proslov Ivanova Evanđelja (Iv 1, 1-18) zauzima povlašteno mjesto među liturgijskim čitanjima božićnog vremena. Ono se čita svake godine ne samo na božićnoj danjoj misi, nego i na drugu božićnu nedjelju, te u međuvremenu barem još jednom kroz božićnu osminu. Dakako, tkogod poznaje sadržaj Ivanova Proslova lako će reći kako taj tekst ne bi bilo dosta pročitati ni tri stotine puta pa da se u potpunosti iscrpe sve u njemu sadržane poruke. Svaka riječ u ovom remek-djelu teološke poezije zaslužuje posebnu pozornost. Ovdje ćemo se u tom smislu usredotočiti na jednu riječ koja se u Proslovu pojavljuje čak četiri puta, ali zatim više ni jednom u cijelom Ivanovu evanđelju. Radi se o riječi *milost*, a njezin najneposredniji kontekst jest završni dio Proslova (Iv 1, 14-18) koji ovdje donosimo u prijevodu Duda-Fučak.¹ Središnje mjesto u literalnoj konstrukciji ovoga teksta pripada rečenici „*Od punine njegove svi mi primismo i to milost na milost*“ (Iv 1, 16) pa će ona biti i središnja točka naše kratke refleksije.

(14) I Riječ tijelom postade
i nastani se među nama
i vidjesmo slavu njegovu
- slavu koju ima kao Jedinorođenac
od Oca - pun *milosti i istine*.

¹ B. Duda - J. Fućak, *Novi zavjet*, XIII. izdanje, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb 1992.

(15) Ivan svjedoči za njega. Viče:

“To je onaj o kojem rekoh:

koji za mnom dolazi, preda mnom je

jer bijaše prije mene!”

(16) Doista, od punine njegove

svi mi primismo, i to *milost na milost*.

(17) Uistinu, Zakon bijaše dan po Mojsiju,

a *milost i istina* nastala po Isusu Kristu.

(18) Boga nitko nikada ne vidje:

Jedinorođenac - Bog -

koji je u krilu Očevu,

on ga obznani.

PRVI DOJAM

Možda je najbolje u potrazi za značenjem spomenute rečenice (r. 16) poći od onog prvog dojma što ga redovito sami osjetimo čitajući ili slušajući te riječi. Premda je jasno kako se osobni doživljaj svakoga teksta nužno razlikuje od osobe do osobe, ipak se u našem slučaju može primijetiti jedan više manje općeniti tijek misli. Kada, dakle, čujemo rečenicu „*Od punine njegove svi mi primismo i to milost na milost*“, događa se prije svega to da se kao slušatelji ili čitatelji ovog evanđeoskog odlomka nekako spontano poistovjetimo s onim „*svi mi*“ koji su, gramatički rečeno, subjekt predikata „*primismo*“, a izravni je objekt toga predikata „*milost na milost*“. Potom se, opet nehotice, poistovjetimo i sa svakim drugim *Mi* koji se nalazi u tekstu, te dosljedno tomu na koncu prisvajamo sebi sva iskustva o kojima svjedoče oni prvotni svjedoci koji stoje iza *Mi* forme koja se u Proslovu prvi put pojavljuje u četrnaestom retku. Tako se Riječ koja je postala tijelom nastanila *među nama* (r. 14); *mi* smo vidjeli slavu koju ima kao Jedinorođenac od Oca pun milosti i istine (r. 15); i na koncu: *svi mi* primismo od njegove punine i to *milost na milost* (r. 16).

Ako to tako shvatimo, čini nam se kako se ovdje radi o nekim iskustvima, za koja se pretpostavlja kako bismo ih trebali imati, pa bi nam onda i značenje tih riječi moralo biti potpuno jasno.

Stoga ćemo, čuvši riječi „*svi mi primismo od punine Kristove, i to milost na milost*“ vjerojatno htjeti pronaći u svom životu neke očite primjere Kristove milosti, i to takve koja se ne mogu lako izraziti, a kamoli stati u jednu jedinu riječ pa zato i kažemo *milost na milost*. No, iako nema sumnje da smo svi kao kršćani obdareni velikim milostima, ipak se u analizi ovoga teksta valja upitati: je li milost o kojoj se ovdje govori prvotno baš *naše* iskustvo? Kako bismo to barem donekle otkrili moramo najprije utvrditi svoje mjesto u ovom tekstu.

TKO SMO MI I TKO SU „MI“ U IVANOVU PROSLOVU

Za razliku od sinoptičkih evanđelja koja svako na svoj način započinju svjedočanstvo o Isusu Kristu njegovim zemaljskim životom, počevši ili od samog njegova rođenja (Matej i Luka) ili tek od početka njegova javnog djelovanja (Marko), Ivanovo evanđelje već u Proslovu upućuje svoje čitatelje na Kristovo iskonsko podrijetlo. On je Riječ koja bijaše na početku svega. On je Riječ koja bijaše u Boga, zapravo On sam je Bog. Riječ je Svjetlo koje prosvjetljuje svakog čovjeka. Svjetlo je došlo na svijet, tj. Riječ je postala čovjekom,² kojega su na koncu neki primili, a neki nisu.

No, postavlja se pitanje: tko je tomu svjedok? Postoji li itko tko je svojim očima vidio i čuo utjelovljenu Riječ tj. Svjetlo koje je došlo na svijet. Evanđelist odgovara: Postoji, to je najprije Ivan Krstitelj, prorok koji je ujedno bio i svjedok ispunjenja svoga proroštva te mogao uprijeti prstom u onoga čiji je dolazak navijestio (usp. Iv 1, 15. 29-30).³ Ali ne samo on. Nakon

² Ivan evanđelist zapravo kaže da je Riječ postala *σάρξ* što znači tijelo, ali je općepoznata stvar da u pozadini stoji židovski mentalitet koji čovjeka ne dijeli na dušu i tijelo nego riječ tijelo isto kao i riječ duša, kad se upotrebljavaju u značenju čovjek označuju uvijek čovjeka u svoj njegovoj punini. Zato rečenica *Riječ je tijelom postala* zapravo znači *Riječ je postala čovjekom*.

³ Ovdje treba napomenuti da po sudu mnogih stručnjaka redak 15 ne pripada izvornom obliku Proslova nego je riječ o kasnijoj glosi koja s jedne strane ima svoj smisao, ali s druge strane pomalo narušava eleganciju himničke konstrukcije teksta. Doista, ako iz teksta izostavimo redak 15, prijelaz iz četrnaestog na šesnaesti redak ne samo da ne pokazuje nikakv prekid tijeka misli, nego izgleda još kompaktnijim. Mi smo ipak naveli čitav kanonski tekst, najprije zato jer se u takvom obliku čita u crkvi, ali i zato jer je svrha spominjanja Ivana Krstitelja u r. 15, između ostalog, upravo to da i na ovom mjestu podsjeti čitatelja na njegovo svjedočanstvo već navedeno u recima 6-8.

svjedočanstva Ivana Krstitelja stupa na literalnu scenu Proslova čitava grupa svjedoka koja tvrdi: „*I Riječ tijelom postade i nastani se među nama...*“ Očito je da se među te svjedoke želi svrstati i sam evanđelist,⁴ ali još više od toga želi reći sljedeće: ono o čemu govorim nije samo moje iskustvo. Pozivam se na sve one među kojima se Isus Krist, kao Utjelovljena Riječ, stvarno vidljivo i opipljivo nastanio, na one koji su ga primili i upoznali te vidjeli „*slavu koju ima kao Jedinorođenac od Oca-pun milosti i istine*“.

Prema tome, prvi među kojima se nastanila Riječ tijelom postala, prvi koji su vidjeli njegovu slavu, i prvi koji su primili *milost na milost* od punine Isusa Krista jesu oni koji su ga u svoje vrijeme vidjeli u tijelu i u njemu prepoznali Riječ koja bijaše kod Boga. Može se raspravljati stoji li iza toga svjedočanstva izražena u *Mi* formi veća ili manja grupa onih koji su vidjeli Isusa svojim očima i čuli ga svojim ušima,⁵ ali se u svakom slučaju jasno vidi poruka Ivana evanđelista kako je sve ono što je napisano u evanđelju svjedočanstvo iz prve ruke, a napisano je za *nas* koji to svjedočanstvo slušamo da bismo, ako hoćemo, mogli vjerovati kako je Isus Krist, Sin Božji i da vjerujući imamo život u imenu njegovu (usp. Iv 20, 31). Valja nam, dakle, tražiti značenje svjedočanstva „*primismo milost na milost*“ najprije u kontekstu iskustava onih koji svjedoče da su vidjeli Krista i u tijelu i u slavi. A svi su ti svjedoci mahom bili podložnici Zakona koji je Bog u svoje vrijeme predao Mojsiju na brdu Sinaju.

MILOST NA MILOST

Hrvatski prijevod *milost na milost* jedan je od mogućih prijevoda teško prevodivog grčkoga izraza χάριν ἀντὶ χάριτος. Prva poteškoća pri prijevodu najprije dolazi od višeznačnosti prijedloga ἀντί. U svom najčešćem značenju ovaj prijedlog znači „*umjesto*“, tj. označuje da se netko ili nešto zamjenjuje nekim ili nečim drugim. U tom bi smislu u našem slučaju to značilo da

⁴ Usp. Iv 19, 35.

⁵ Tako se rečenica „oni koji su vidjeli njegove slavu“ vjerojatno odnosi na one koji su vidjeli Uskrslog Isusa, ali, iako u samom Ivanovu evanđelju nema opisa Isusova Preobraženja, moguće je da se ovdje grupa svjedoka svodi na samo tri čovjeka tj. Jakova, Ivana i Petra koji su „anticipirali“ viđenje Kristove slave upravo na Gori Preobraženja (usp. Mt 17, 1-9; Mk 9, 2-10; Lk 9, 28-36).

je jedna milost zamijenila drugu pa bi se ista riječ χάρις dvaput spomenuta u ovom izrazu svaki put odnosila na drugu milost. Drugim riječima, ispada da smo od punine Kristove dobili jednu milost koja je zamijenila neku drugu. Budući da u sljedećem retku koji započinje eksplikativnim veznikom ὅτι stoje riječi „Zakon bijaše dan po Mojsiju, a *milost i istina* nastala po Isusu Kristu“, to mnoge komentare navodi na zaključak kako je *nova milost* dana po Isusu Kristu zamijenila *staru milost* koju je predstavljao Zakon dan po Mojsiju.⁶ To načelno nije potpuno krivo, no valja primijetiti da se u ovom tekstu Mojsijev Zakon ne naziva milošću nego upravo suprotno. Zakon se jasno razlučuje od milosti i istine.

Time otpada i druga mogućnost prijevoda prijedloga ἀντί koji može označavati jednakost dviju stvari ili osoba, što u našem tekstu Isus i Mojsije očito nisu. Oni ovdje, naime, jesu uspoređeni, ali nisu izjednačeni.

Postoji, međutim, i treća mogućnost upotrebe prijedloga ἀντί koja se na svoj način odražava i u hrvatskom prijedlogu *na*, a označuje da se nešto čini ili daje na račun nekoga, na korist nekoga, radi nekoga ili jednostavno na nešto (npr. dati na riječ, na dug, na lijepe oči). U tom smislu milost koja nam je dana od punine Kristove, dana nam je *na milost*, dakle ne zbog naših zasluga, ne zbog djela Zakona, nego gratis, milost radi milosti.

Ovo zadnje značenje izraza *milost na milost* zasigurno je, kako rekosmo, samo jedno od mogućih, ali se možda ponajbolje uklapa u kontekst te u biti odgovara onoj našoj prvoj intuiciji po kojoj osjećamo da se ovdje radi o milosti koja je znak Božje bezuvjetne naklonosti prema ljudima. No, pitanje sadržaja te milosti time, ipak, još nije odgovoreno.

U tu je svrhu opet potrebno podsjetiti na gramatičku analizu teksta pa da se uoči kako riječi *milost na milost* kao objekt glagola *primismo* tvore istu konstrukciju s riječima *od punine njegove*. To navodi na zaključak da se bit sadržaja riječi milost zapravo krije u značenju riječi *punina*. Punina Kristova jest ta od koje nam dolazi milost. Ali, kakva je to *punina*? Odgovor se nalazi u samom kontekstu. Naime, kao u nekoj igri riječi, imamo i u prethodnom⁷ (r. 14) i u narednom retku (r. 17) zapravo isti

⁶ Nešto slično kao u stihu: „Stari Zakon Žrtvi novoj nek se sada ukloni“.

⁷ Ne računajući r.15. Vidi bilj. 3.

dvojac – *milost i punina* – i oba je puta rečeno kako je Isus Krist pun(in)a milosti i istine. Dakle, ako je Isus pun(in)a milosti i istine, onda punina od koje *svi mi primismo* jest punina milosti i istine. Sad još preostaje potražiti odgovor na pitanje što znače riječi *milost i istina*.

MILOST I ISTINA

Čitatelje bliske sa Svetim Pismom, riječi *pun(in)a milosti i istine* brzo će podsjetiti na hebrejski izraz *rab hesed we' ĕmet* koji se nalazi u Izl 34,6 u kontekstu Božje Objave Mojsiju na brdu Sinaju gdje mu je predan Zakon. Naime, među atributima kojima Bog sam sebe predstavlja u javljanju Mojsiju stoje i spomenute riječi koje se u slobodnom prijevodu mogu prevesti upravo riječima *pun milosti i istine*. U aktualnom hrvatskom prijevodu Biblije podudarnost ovoga teksta s Ivanovim Proslovom nije tako jasno uočljiva jer se koristi drukčija terminologija („*bogat ljubavlju i vjernošću*“). Slično je doduše i s grčkim prijevodom Septuaginte koji umjesto imenice χάρις koristi pridjev ἔλεος,⁸ no s druge je strane očito kako se sve ove riječi sadržajno više manje poklapaju. Ako je dakle Evandelist, govoreći o Isusu Kristu kao punini milosti i istine imao na pameti upravo *hesed we' ĕmet* iz Izl 34, 6 onda je njegova poruka u Proslovu jasna⁹: Kao što treba razlikovati Isusa od Mojsija, tako i na Sinaju treba razlikovati između Boga puna milosti i istine i Zakona kojeg je dao Mojsiju. Zakon jest od Boga, ali Zakon nije sam Bog. U Isusu Kristu pak nije objavljen novi zakon koji bi zamijenio stari, nego se objavila sama *punina milosti i istine*. Drugim riječima u Sinajskoj Objavi Bog je Mojsiju dao Zakon, a u Kristu punu milosti i istine objavio

⁸ Zapravo je riječ o složenici πολυέλεος koja jednom riječju prevodi hebrejsku konstrukciju *rab hesed*. Valja spomenuti kako grčki prevoditelj čitav hebrejski izraz *rab hesed we' ĕmet* prevodi u pridjevnom obliku „πολυέλεος καὶ ἀληθινός“ (mnogomilostiv i istinit). Vidi Izl 34, 6 u: A. Rahlfs, *Septuaginta*, Editio minor (Duo volumina in uno), Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1979. (Ili u bilo kojem drugom /reprint/ izdanju „Rahlfsove“ Septuaginte koja je prvi put objavljena 1935.).

⁹ Iako se zbog anahronizma ne može smatrati valjanim argumentom u prilog ovoj tezi, ipak je zanimljivo spomenuti da se u jednom suvremenom prijevodu Novoga zavjeta na (biblijski) hebrejski jezik riječi *milost i istina* u Iv 1, 14. 17 prevode upravo izrazom *hesed we' ĕmet*. Vidi navedeno biblijsko mjesto u: *Spry Hbryt Hhdsh*, United Bible Societies, 1976., Jerusalem.

se sam Bog. Da Ivanov Proslov vodi upravo prema tom zaključku vidi se iz njegove zadnje rečenice:

Boga nitko nikada ne vidje:
Jedinorođenac - Bog -
koji je u krilu Očevu,
on ga obznani.

Istina je, kao što se to voli reći, da postoji puno putova koji vode Bogu i puno načina da se Bogu služi, no po svjedočanstvu Ivanova evanđelja jedini način da se Boga upozna jest u Isusu Kristu.

435

ZAKLJUČAK

Na koncu ove naše refleksije sama od sebe isplivljava na površinu važnost jedinog glagola u Iv 1, 16 koji je zapravo nositelj radnje čitave rečenice, te je nezaobilazan u bilo kojoj raspravi o ovom tekstu. Riječ je naravno o glagolu *primiti* koji primanje milosti od punine Kristove izravno povezuje s retcima 11 i 12 u kojima se govori o (ne)primanju Svjetla koje je došlo na svijet. Naime, kad Ivan evangelist kaže „*od punine njegove svi mi primismo*“ onda se on ne svrstava samo među one koji su vidjeli Krista kao utjelovljenu Riječ nego i među one koji su ga primili i dobili moć da postanu djeca Božja (r. 11). No, puno značenje tog svjedočanstva je još dalekosežnije. Mogućnost da prime Krista i dobiju moć da postanu djeca Božja nije pridržana samo malobrojnom naraštaju onih koji su imali priliku vidjeti Krista u tijelu. Ta je milost dana svima onima koji vjeruju u svjedočanstvo onih koji su vidjeli Kristovu slavu, te se ona (tj. milost) besplatno¹⁰ prenosi iz naraštaja u naraštaj, kao što kišne kapi padaju jedna na drugu tvoreći ipak istu kišu. Samo u tom neprekinutom nizu svjedočke predaje, a da bi poput Ivanovog i naše svjedočanstvo bilo istinito (usp. Iv 19, 35), imamo se ipak i mi današnji kršćani pravo poistovjetiti s onim „mi“ u Proslovu četvrtog evanđelja

Pomnjev će čitatelj još opaziti kako ovdje nije posvećeno dovoljno prostora drugoj riječi dvojca *milost i istina*. No, za

¹⁰ Usp. Mt 10,8.

razliku od riječi *milost* koja se sva zgusnula u samo nekoliko redaka Proslova, riječ *istina* nalazi se u raznim oblicima više od četrdeset puta u Ivanovu evanđelju pa stoga zahtijeva i opsežnije analize. Ipak, u kontekstu Isusove identifikacije kao Onoga puna milosti i istine možda je dovoljno rječit sljedeći citat:

„Tada Isus progovori Židovima koji mu povjerovaše: ‘Ako ostanete u mojoj riječi, uistinu, moji ste učenici; upoznat ćete istinu i istina će vas osloboditi.’“ (Iv 8, 31-32)

A ta oslobađajuća istina, opet svjedoči Evanđelist (usp. Iv 14, 6), nije nitko drugi doli sam Isus Krist.